

LES VISIONS DE L'ÍNDIA DES D'EUROPA: LIBERALS, MARXISTES I ROMÀNTICS. DE L'IMPERIALISME AL DIÀLEG

ALBERT FERRER

Universitat de Barcelona

Visiting Professor a Sri Sathya Sai University, India

RESUM: En aquest article el Dr. Albert Ferrer examina les diferents visions de l'Índia que produeix l'Europa moderna: la liberal -predominant-, la marxista i la romàntica. Tot i les seves divergències ideològiques i enfrontaments socials, el liberalisme i el marxisme comparteixen una mateixa visió de l'Índia, essencialment negativa i menyspreadora, basada en la ignorància i el prejudici. Tant l'ordre liberal establert com el seu enemic revolucionari defensen la colonització -imperialisme-, el racisme -la superioritat europea/ blanca- i en el fons la mateixa cosmovisió moderna materialista. El romanticisme, en canvi, s'interessa profundament per la gran cultura i l'espiritualitat de l'Índia i s'aixeca en defensa de la seva dignitat, atrevint-se fins i tot a qüestionar la colonització o imperialisme imperant a l'època. En aquest sentit, el romanticisme es dibuixa com a precursor del diàleg intercultural proposat més tard per Raimon Panikkar, i en precursor de la defensa dels colonitzats, en aquest cas l'Índia, anticipant-se a la Societat Teosfíca per exemple.

PARAULES CLAU: Índia, Europa, liberalisme, marxisme, romanticisme, colonització, imperialisme, cultura, diàleg intercultural.

83

Visions of India from Europe: Liberals, Marxists, and romantics.

From Imperialism to dialogue

ABSTRACT: In this article, Dr Albert Ferrer examines the different visions of India that modern Europe produces: the liberal –the main one-, the Marxist, and the romantic. Despite their ideological divergences and social clashes, liberalism and Marxism share the same vision of India, which is essentially negative and scornful, based on ignorance and prejudice. Both the established liberal order and its revolutionary foe support colonization –imperialism-, racism –European/white supremacy-, and actually the same materialistic modern world view. Romanticism, on the other hand, is deeply interested in the great culture and spirituality of India, and stands up for its dignity, even daring to question the colonization or imperialism so spread at the time. In this respect, romanticism becomes a precursor of the intercultural dialogue later proposed by Raimon Panikkar, and also precursor in defending colonized people, in this case India, thus being ahead of the Theosophical Society for example.

KEYWORDS: India, Europe, liberalism, Marxism, romanticism, colonization, imperialism, culture, intercultural dialogue.

El que es coneix com a *romanticisme* constitueix un moviment cultural molt important de l'Europa moderna, potser el més lúcid i el més profund. Es tracta d'un corrent ampli que abraça els àmbits de la filosofia, la literatura, l'art i, fins i tot, la ciència. Va néixer simultàniament a diversos països europeus, principalment Anglaterra, França i Alemanya, a finals del segle XVIII i principis del XIX.

Per tal d'entendre la mentalitat romàntica en ple apogeu de l'imperialisme europeu i en plena expansió del capitalisme, cal recordar breument què passa a Europa a partir del final de l'Edat Mitjana. A partir del segle XIII les ciutats europees comencen a créixer; alhora, s'intensifica el tràfic comercial i s'accelera el creixement econòmic. Amb aquest procés d'expansió, es consolida el poder d'una nova classe social, la burgesia, enfront dels nobles o cavallers i de l'Església.

Durant el període que anomenem *Renaixement*, cap al segle XVI, la nova visió del món que propicia la burgesia s'afiança. Es tracta d'una concepció essencialment materialista i utilitarista, i evidentment mercantilista, que afavoreix el coneixement empíric i el desenvolupament de la tècnica juntament amb el creixement econòmic. En aquest nou clima, es produeix una revolta contra l'autoritat de l'Església i contra el vell ordre aristocràtic. El creixement del comerç a dins d'Europa i les noves rutes transoceàniques obertes amb els grans descobriments afavoreixen els avenços científics i tecnològics. La civilització moderna es va formant ràpidament al cor de la vella Europa.

Aquest procés històric abanderat per la burgesia es precipita amb la cèlebre Revolució Francesa, que esclata al 1789. Després de les guerres napoleòniques, i ja entrat el segle XIX, la nova civilització moderna s'ha imposat massivament a tot el continent europeu. La superioritat tecnològica i el desenvolupament econòmic permeten que les nacions europees colonitzin gradualment tots els continents entre els segles XVII i XIX. La nova civilització moderna no sols s'imposa a la vella Europa sinó que passa a dominar per la força tot el món. L'expansió capitalista és indissociable de l'imperialisme. La colonització va ser –a part d'una forma de dominació– un gran negoci a través de l'explotació. L'Índia, de la qual parlarem aquí, n'és el millor exemple.

Aquesta nova civilització es caracteritza per uns trets que són únics en la història. El més visible és, sens dubte, el materialisme, l'economicisme i l'utilitarisme extrems. Es veu la realitat en termes estrictament materials, i l'únic valor reconegut ve a ser el material. Per aquesta raó, Herder ja defineix la nova civilització moderna com una

societat «comercial». I no defensa precisament l'imperialisme colonitzador inseparable de l'expansió capitalista. Tal com s'ha dit tantes vegades, el nou déu del món modern passa a ser el diner. L'economia és la base de tot. Tant la ciència com la tecnologia estan al servei de les fàbriques; és el món de la Revolució Industrial, i fins i tot els primers sociòlegs consideren l'escola moderna com una mena de fàbrica –Engels va més lluny i considera l'escola una mena de presó.

El liberalisme és la ideologia política moderna que legitima el sistema capitalista en plena colonització. Davant d'això es produeix la revolució comunista encapçalada per Karl Marx. Però el comunisme tan sols es diferencia del liberalisme en el pla econòmic i social. Des d'un punt de vista filosòfic, el comunisme defensa la mateixa visió del món moderna que el liberalisme, i Marx no tindria gaire simpatia pels colonitzats, l'Índia per exemple, la cultura de la qual menysprearia com a superstició davant d'una indubtable supremacia cultural de l'Europa moderna.

La instauració de la nova civilització moderna no es podia fer sense que es produïssin reaccions en contra. Es donen, per exemple, protestes contra la modernitat que no són d'esquerres sinó de dretes, i que desemboquen en diferents formes de pensament reaccionari i tradicionalista, defensant les velles tradicions d'Europa enfront dels valors moderns i burgesos.

Al mateix temps, sorgeix des de finals del segle XVIII un altre tipus de reacció molt més profunda: el moviment romàntic, que qüestiona amb lucidesa fins a l'arrel tot el conjunt de la civilització moderna, així com la seva expansió imperialista. La profunditat de la visió romàntica està associada a la seva pregona sensibilitat, i també al seu humanisme i la seva inclinació espiritual/mística. El romanticisme és profundament espiritual en una Europa moderna materialista. De fet, podem afirmar que el romanticisme és el gran pensament místic de l'Occident modern; alhora, és un pensament crític i tràgic, que comprèn tots els problemes inherents a la modernitat, tot i sentir-se impotent davant la seva imposició imparable.

La poesia més bella de l'Europa moderna ha estat escrita per la sensibilitat romàntica. Al mateix temps, el romanticisme va defensar una visió científica als antípodes de la ciència materialista que triomfava en aquell moment, però que avui dia resultaria molt afí a la física quàntica. Goethe i la *naturphilosophie* serien exponents clau dins de tota una teoria científica romàntica que és al cor mateix del naixement de la biologia.

En el seu tarannà místic, en la seva revolta tràgica contra la modernitat triomfant, els romàntics van mirar amb nostàlgia cap a

Orient i cap a l'Índia. Segurament hi van trobar, en l'Orient colonitzat pels exèrcits europeus i explotat per les companyies europees, tot el que Occident estava deixant enrere en nom del «progrés» – material–. En canvi, els defensors de la civilització moderna menyspreaven les cultures orientals i legitimaven la dominació colonial per imposar l'ordre europeu, que era alhora el negoci més gran de la història. Retrobem aquesta cultura imperialista i aquest imperalisme europeu que denigra les cultures orientals tant entre els liberals, aliats del capitalisme, com entre els seus enemics, els comunistes inspirats per Karl Marx. La ferotge ocupació xinesa del Tibet no es pot comprendre sense tenir en compte que el règim maoista ha begut de fonts marxistes que consideren la religió com l'opi del poble, menyspreen les cultures orientals –associades a aquesta superstició religiosa– i legitimen finalment la imposició colonial de l'ordre europeu.

Segons Karl Marx, pare del moviment comunista, les potències europees havien de colonitzar els països asiàtics i anihilar les seves cultures tradicionals per tal de generalitzar el capitalisme industrial i la civilització moderna amb vista a la revolució proletària.

86

Segons John Stuart Mill, pensador liberal per excel·lència, tot Orient era un cau de despotisme i superstició oposat al progrés encarnat per Europa.

Com la majoria d'europeus de la seva època, ni Mill ni Marx no sabien res dels Vedas, els Upanishads, el Vedanta o la Bhagavad Gita. Tan sols veien, en l'Índia, ignorància i superstició, endarreriment i barbàrie. Evidentment, també hi havia superstició i ignorància a Europa, mentre que hi havia tresors espirituals i joies de la cultura, a l'Índia. Però la majoria d'europeus, com Marx o Mill, només veien les coses «dolentes» d'Orient, alhora que entronitzaven Europa com el punt culminant del progrés en la història. Aquesta manera de pensar del segle XIX, i fins ben entrat el XX, era producte de l'imperialisme europeu/occidental –amb total inconsciència–, quelcom que Raimon Panikkar no es va cansar de denunciar tot i veure com s'arrossegava encara fins a la nostra època¹.

Tant feia que els pensadors fossin de dretes com d'esquerres; els comunistes van reproduir els mateixos esquemes mentals imperia-

¹ Cf. Panikkar, R. (1990). Sobre el diàleg intercultural. Salamanca: San Esteban; Panikkar, R. (1997). El imperativo intercultural. II Congreso Internacional de Filosofía Intercultural, Universidade do Vale do Rio Dos Sinos; Panikkar, R. (1993). Paz y desarraigo cultural. Santander: Sal Terrae; Panikkar, R. (2004). Pau i interculturalitat. Una reflexió filosòfica. Barcelona: Proa.

listes dels liberals. Marx és el precursor del comunisme i del moviment obrer; Mill, el pensador liberal per antonomàsia, defensor del capitalisme. Tots dos defensen amb la mateixa inconsciència l'imperialisme i la colonització. Des del punt de vista del Vedanta, l'escola filosòfica més prestigiosa de l'Índia, no hi ha cap diferència essencial entre el capitalisme i el comunisme, per més que ambdós s'hagin enfrontat en els dos darrers segles. Tots dos són en el fons el mateix, la mateixa visió del món materialista i colonitzadora. Tots dos són *maya* –il·lusió–, ja que tots dos ignoren les coses essencials.

Anem al pla més profund, el de la consciència. Aquí podem veure que tant el liberalisme com el comunisme es mouen en la dimensió de la ment i les emocions, del judici –i, doncs, del pre-judici–, del conflicte. Hi ha una violència estructural en el sistema capitalista, i, doncs, en la ideologia que el legitima, el liberalisme. Només hem de contemplar la pobresa que engendra, com reprimeix per la força les protestes i com colonitza tot el planeta. Però la reacció comunista contra el capitalisme és igualment violenta. Només hem de contemplar el que van fer les revolucions russa o xinesa. El comunisme acaba essent el mateix que el capitalisme però amb una altra forma.

Canvien els vestits però no el qui es vesteix. Tant fa que els vestits siguin capitalistes o comunistes; el qui es vesteix és sempre el mateix vell estat de consciència de la humanitat –una consciència que jutja, condemna, separa i agredeix, una consciència que viu en la conflictivitat perpètua, en la il·lusió de portar la salvació enfront dels opressors. La reacció és pitjor que allò contra el que es reacciona; hom es converteix en el que odia. El gran savi de l'Índia contemporània, Krishnamurti, no es va cansar de mostrar-ho als seus interlocutors².

En el pla sociològic i històric, el comunisme que reacciona contra el liberalisme comparteix amb ell la mateixa visió del món. Aquesta és la pobresa filosòfica del marxisme: no comporta cap visió nova; la seva visió de l'home i del món és la del capitalisme contra el qual es subleva. L'esclau, quan s'allibera, adopta l'estil de vida del mestre.

Igual que John Stuart Mill, Karl Marx posa de manifest una ignorància total de les cultures asiàtiques –i, entre elles, l'Índia; tant l'un com l'altre no en saben res, ni en volen saber res. Mill parla de les llibertats de la democràcia capitalista; Marx parla de la llibertat del proletariat i de l'emancipació de l'home en la societat comunista.

² Cf. Krishnamurti (2000). *Libertat total*. Barcelona: Kairós; Krishnamurti (1998). *Antologia bàsica*. Madrid: Edaf; Krishnamurti (2001). *Reflexiones sobre el yo*. Madrid: Edaf.

Però tots dos són igualment defensors d'una cultura imperialista que colonitza l'Índia –i tot el planeta.

De la violència no neixerà mai la llibertat. Tal com sempre van dir Panikkar i Krishnamurti, la llibertat tan sols sorgeix de l'amor –*prema*, com es diu en sànscrit–. Tant Marx com Mill desconeixen la mil·lenària tradició d'*ahimsa* –no-violència– de l'Índia. Tant el capitalisme com el comunisme van ser essencialment violents. Als ulls de Mahatma Gandhi, no hi hauria una gran diferència entre ambdós en profunditat.

Aquestes han estat les dues tendències dominants del pensament modern a Europa: el liberalisme, defensor del capitalisme, i el comunisme, enemic del capitalisme. El seu enfrontament ha estat constant al llarg dels dos darrers segles i ha engendrat molts morts.

A diferència dels liberals o dels comunistes, els romàntics no veuen en l'Índia únicament superstició i barbàrie; hi veuen tresors de mística i saviesa, de filosofia i poesia, que els fascinen i els apassionen. La fascinació europea per l'Índia comença amb el romanticisme. L'Índia encara no ha pres consciència del servei que li ha fet el romanticisme europeu. Qüestionant radicalment l'imperialisme i obrint les portes al diàleg entre les cultures i les religions, els romàntics van inaugurar els estudis seriosos de sànscrit i de filosofia índia a Europa. Van ser els fundadors dels estudis sànscrits, la indologia i l'orientalisme. Més encara, van despertar en la consciència europea un amor profund cap a l'Índia que ha estat font d'inspiració per a moltes persones després d'ells.

Per poc que examinem el romanticisme, ens adonem que va tornar al valor fonamental de l'amor –*prema*– que els grecs ja havien subratllat. Després de Grècia i del renaixement de la cultura grega al segle XVI, el romanticisme és el moviment cultural de la història europea que més valor ha atorgat a l'amor, indissociable de la bellesa i de la veritat.

Els romàntics es distancien tant de John Stuart Mill com de Karl Marx; apunten cap a una visió diferent, i entenen les paraules dels mestres espirituals de l'Índia. Això es fa visible en la seva mirada cap a Orient: l'imperialisme liberal o comunista es torna fascinació per Orient, passió per l'Índia³.

En els països orientals, i en particular a l'Índia, el romanticisme descobreix una extraordinària riquesa cultural i tresors espirituals que li fan veure el que Occident ha perdut. S'ha dit sovint que per a alguns occidentals, Orient ha estat com un mirall –un mirall davant del qual

³ Cf. Halbfass, W. (1988). *India and Europe*. State University of New York Press.

Occident es mira per adonar-se de tot el que ha deixat enrere-. Foren justament els romàntics els qui posaren aquest mirall davant d'Occident. Com succeeix amb molts altres buscadors, la fascinació d'Orient ajuda els romàntics a redescobrir els tresors espirituals d'Occident. No és casual que l'orientalisme romàntic recuperi la tradició mística europea; l'orientalisme és indissociable de l'esoterisme occidental.

El gran pensador alemany Herder fou un precursor del moviment romàntic en general i de l'orientalisme romàntic en particular. En la seva filosofia de la història contempla el procés humà a partir dels principis d'unitat i diversitat –quelcom que, com sabem, és al cor del pensament místic-. La humanitat és una; alhora, les diferents nacions i cultures manifesten la seva singularitat única en un conjunt harmoniós.

Més concretament, Herder s'interessà per la filosofia índia i per l'hinduisme, i va prestar una especial atenció a certs textos vedàntics. En la seva aproximació, posa de manifest una ambivalència saludable: examina la cultura índia amb respecte i interès, fascinat per molts aspectes de la seva tradició espiritual, especialment la noció de *brahman* –l'Ésser darrere de tot i present en tots, fonamentant la unitat de tots els éssers i de totes les coses en Déu-. Al mateix temps, Herder identifica algunes supersticions en la realitat quotidiana del país. L'autor alemany sent una simpatia genuïna cap a l'Índia, però no la idealitza.

Molts altres romàntics es van interessar per l'Índia i van participar en el desenvolupament dels estudis indis a Europa promovent una cultura del respecte i un inici de diàleg intercultural que esdevindria el cavall de batalla de Raimon Panikkar. Podríem citar, entre d'altres, el gran escriptor Goethe, el gran filòsof Schelling, els dos germans Schlegel o el poeta Novalis.

Friedrich Majer (1771-1818) fou un erudit que facilità els estudis indis a través de les seves traduccions i dels seus comentaris. També contribuï a formar l'interès indològic de Schopenhauer, un filòsof postromàntic conegut per la seva simpatia envers l'Índia. El treball d'erudits com Majer havia estat precedit per traduccions cèlebres com la d'Anquetil dels Upanishad –als quals donà el nom d'*Oupnekhat*. Majer estava convençut que la recuperació de les fonts místiques d'Occident passava per l'exploració dels orígens indis. És indubtable que força persones han seguit les seves passes⁴.

Després de molts anys estudiant la filosofia europea, alguns acadèmics han acabat coincidint amb Majer. Davant de les distorsions

⁴ Cf. Klostermaier, K. K. (1994). *A Survey of Hinduism*. Albany: SUNY Press; Klostermaier, K. K. (2006). *Hinduism. A Short History*. Oxford: Oneworld.

típicament modernes de la filosofia de Pitàgores o de Plató que trobem en tants manuals, val la pena passar pel Vedanta de l'Índia i tornar, llavors, a la saviesa grega amb una mirada renovada i més penetrant. En el futur s'haurà de reescriure la història de la filosofia occidental; encara no som prou conscients de fins a quin punt s'ha deformat el pensament del passat a partir dels condicionaments del present. En aquesta tasca, el diàleg intercultural serà molt valuós. El coneixement de la filosofia índia ens pot ajudar a comprendre millor la filosofia grega. De fet, Grècia s'assemblava a l'Índia en molts aspectes –en molts més que a l'Europa moderna.

Friedrich Schlegel fou un altre romàntic alemany especialment fascinat per l'Índia –més que el seu amic, el poeta Novalis, per exemple–. Partint d'una crítica profunda de l'Europa moderna, Schlegel descobreix a l'Índia una espiritualitat pura i el sentit d'unitat que a Europa s'ha perdut. L'escriptor alemany s'adona que Occident ha sacrificat en nom del «progrés» –material– tot el que l'Índia conserva encara. Ell no creu en aquest suposat progrés, i s'endinsa amb entusiasme en la cultura índia per cercar els orígens perduts, les fonts primordials de la filosofia i de la religió. Schlegel fou un dels romàntics que amb més fervor convidaren els europeus a dirigir la seva mirada cap a l'Índia davant l'empobriment humà i espiritual d'Occident.

 90

El consell de Friedrich Schlegel ha estat seguit per molts occidentals. L'empobriment d'Occident que lamenten els romàntics és un fet evident que més i més persones reconeixen avui dia. Tots podem aprendre els uns dels altres; no ens podem tancar a dins de nosaltres mateixos. En la situació actual d'Occident, aprendre de l'Índia sembla un imperatiu de la nostra època –al mateix temps que l'Índia pot aprendre, i de fet ja està aprenent, d'Occident tot i conjugar el renaixement de la seva gran herència cultural amb un nou desenvolupament material–. La clau és en el diàleg entre les cultures. Del diàleg emergeix un enriquiment mutu i la creativitat; el tancament és autoasfíxia, tal com sempre deia Panikkar.

No hem de denigrar Orient –com feien els liberals o els comunistes– ni l'hem d'idealitzar –com fan alguns occidentals que fugen del seu origen–. No ens haurien d'interessar ni l'imperialisme occidental ni la mitificació d'Orient. El diàleg intercultural és al punt mitjà –la via mitjana que sempre aconsellava Buda.

L'escriptor romàntic Friedrich Schlegel s'entusiasmà realment amb l'Índia, cosa que posen de manifest les seves cartes a un altre conegut autor romàntic, Tieck. Segons Schlegel, a l'Índia es troba la font autèntica de totes les llengües, tots els pensaments i poemes de l'esperit humà; tot, tot sense excepció prové de l'Índia, afirma Schlegel.

Ahora, el gran escriptor alemany es posà a estudiar sànscrit i la literatura més antiga de l'Índia. L'entusiasme donà pas a l'estudi de la llengua i de la filosofia. Schlegel arribà a traduir directament alguns textos sànscrits. El seu llibre *Sobre la llengua i la saviesa dels indis*, publicat al 1808, esdevingué una obra clau per als estudis indis de l'Europa del segle XIX. Amb el temps, l'entusiasme romàntic per l'Índia s'anà temperant amb una visió més madura i matisada de les coses, amb major rigor acadèmic també.

El germà de Friedrich Schlegel, August Wilhelm, compartí la seva simpatia i esdevingué un estudiós professional de l'Índia. Va arribar a ocupar la càtedra d'Estudis Indis de la Universitat de Bonn al 1818.

En l'entusiasme romàntic per l'Índia caldria citar també el gran filòsof Schelling. En les primeres fases del seu itinerari filosòfic, Schelling manifesta la recerca típicament romàntica dels orígens i de la unitat primordial. Tot i així, el seu interès per l'Índia fou potser una mica més mitigat que en altres autors romàntics. En el desenvolupament posterior de la seva filosofia, especialment a *Filosofia de la mitologia*, els seus comentaris sobre l'Índia són més crítics, i les seves posicions, menys romàntiques que en etapes anteriors de la seva carrera.

Fora ja de l'òrbita romàntica, tot i la seva amistat juvenil amb alguns romàntics, el filòsof Hegel mostra una actitud menys positiva envers l'Índia i la indologia dels germans Schlegel. Hegel torna a ser el típic intel·lectual europeu centrat en la seva pròpia cultura –l'eurocentrisme, que és l'arrel de l'imperialisme cultural que denuncia Raimon Panikkar.

Altres autors romàntics tingueren un paper important en l'interès per l'Índia i el desenvolupament de la indologia. Wilhem von Humboldt, per exemple, qui també estudià sànscrit i publicà importants articles sobre la Bhagavad Gîtâ. Friedrich Max Müller fou un altre estudiós d'inclinació romàntica que contribuí decisivament al coneixement de l'Índia a Europa.

En el món anglosaxó es donà igualment la fascinació per Orient i el treball indològic. Als Estats Units d'Amèrica, per exemple, Emerson i Thoreau expressaren aquesta nostàlgia pels orígens indis en reacció al materialisme occidental i s'entusiasmaren per la cultura i l'espiritualitat del subcontinent indi. No per casualitat, tots dos poden ser considerats els pares del romanticisme nord-americà. Thoreau, per exemple, es va fer vegetarià tot menjant arròs a l'estil indi mentre tocava la flauta com Krishna. Mahatma Gandhi li agrairia la seva passió per l'Índia i llegiria la seva obra, en particular *Walden* i *Civil Disobedience*.

Posteriorment, el moviment teosòfic, d'una importància històrica indubtable, consolidà a finals del segle XIX i principis del XX la fascinació occidental per l'Índia, fins a l'extrem de defensar-ne públicament el moviment d'independència contra la dominació britànica. Annie Besant, presidenta de la Societat Teosòfica, és encara honrada a l'Índia i és un dels pocs occidentals que han donat nom a carrers del país.

En conclusió, la mentalitat imperialista, que ha comportat el menyspreu per l'Índia tot afirmant la superioritat de la civilització europea, ha tingut un pes considerable en els dos darrers segles. Això ha incidit profundament en tot el pensament europeu, tant d'esquerres com de dretes, tant dels liberals com dels marxistes o comunistes. Tot i així, n'hi ha hagut altres visions en l'Europa moderna, crítiques amb els valors de la modernitat, i en particular amb el seu materialisme i el seu imperialisme, i obertes al diàleg i a d'altres cultures, l'Índia en primer lloc. Entre aquestes altres visions, cal destacar el moviment romàntic que emergí a finals del segle XVIII i travessà tot el segle XIX. Fascinat pels tresors de l'Índia, el romanticisme tornà igualment a la saviesa de Grècia, perduda enmig de la follia materialista i utilitarista d'Occident.

 92

L'Índia ha de reconèixer que ha tingut sempre aquest gran amic romàntic al cor de la vella Europa. I els europeus, o occidentals, hauran de recuperar, potser al llarg del segle XXI, l'esperit profund d'uns romàntics que, igual que els mestres espirituals de l'Índia, van sentir que els valors humans són la base de tot, i que entre els valors fonamentals, l'amor *-prema*, en sànscrit– és la presència mateixa de Déu en l'home, mentre que el respecte i el diàleg han de deixar enrere la dominació, el menyspreu, el racisme i l'imperialisme.

Europa i el món occidental han d'acabar de fer aquest pas de Mill o Marx a Panikkar i Krishnamurti. Des de Herder fins a Thoreau, els romàntics han ajudat a fer aquest pas.

Albert Ferrer

Doctor en Filosofia per la Universitat de Paris-Sorbonne

Professor a la Universitat de Barcelona, Casa Àsia i Departaments de la Generalitat de Catalunya

Consultor en Educació per la Generalitat de Catalunya

Visiting Professor a Sri Sathya Sai University, India

lokeshkiran@yahoo.com

[Article aprovat per a la seva publicació el febrer de 2019]